

A1.

- α. Το κόμμα του Γ. Θεοτόκη ήταν πιο μετριοπαθές από τα άλλα δύο αντιβενιζελικά κόμματα του Δ. Ράλλη και του Κυριακούλη Μαυρομιχάλη και ζητούσε να διορθώσει αυτά που θεωρούσε λάθη των Φιλελευθέρων. Συμφωνούσε με την πάση θυσία αύξηση των εξοπλισμών και ζητούσε φορολογικές ελαφρύνσεις για τους μικροεισοδηματίες. Από το κίνημα στο Γουδί έως τη συνταγματική κρίση του 1915, μεταξύ των αντιβενιζελικών κομμάτων το θεοτοκικό κόμμα είχε τη μεγαλύτερη εκλογική βάση, και έτσι αποτέλεσε τον πυρήνα των Αντιβενιζελικών.
- β. Ήταν η κυβέρνηση που οργανώθηκε στο Θέρισο μετά την εκδήλωση και επικράτηση της επανάστασης του Μαρτίου 1905. Πρόεδρος της κυβέρνησης ήταν ο Ελ. Βενιζέλος και υπουργοί οι Κ. Φούμης και Κ. Μάνος. Η κυβέρνηση προέβη στην έκδοση γραμματίων για εσωτερικό πατριωτικό δάνειο 100.000 δραχμών, οργάνωσε υπηρεσίες οικονομικών, συγκοινωνιών και διοίκησης, τύπωσε γραμματόσημα και εξέδιδε την εφημερίδα το «Θέρισο». Η χωροφυλακή, που υποστήριζε τον Πρίγκιπα, δεν ήταν σε θέση να ελέγχει τα πράγματα, καθώς μάλιστα πολλοί χωροφύλακες αυτομόλησαν προς τους επαναστάτες.
- γ. Ιδρύθηκε με βάση το άρθρο 11 της Σύμβασης της Λοζάνης (30 Ιανουαρίου 1923) με έδρα την Κων/πολη. Την αποτελούσαν έντεκα μέλη (τέσσερις Έλληνες, τέσσερις Τούρκοι και τρία μέλη-πολίτες ουδέτερων κατά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο κρατών) με αρμοδιότητα τον καθορισμό του τρόπου μετανάστευσης των πληθυσμών και την εκτίμησης της ακίνητης περιουσίας των ανταλλαξίμων.

A2.

- α. Σωστό
β. Λάθος

- γ. Λάθος
- δ. Λάθος
- ε. Σωστό

B1.

Η επιστροφή των προσφύγων στη Μικρά Ασία ξεκίνησε τους τελευταίους μήνες του 1918 μετά τον τερματισμό του πολέμου για την Τουρκία. Τον Οκτώβριο του 1918 συστάθηκε στην Κωνσταντινούπολη Πατριαρχική Επιτροπή, με σκοπό την οργάνωση του επαναπατρισμού των εκτοπισμένων, με τη βοήθεια του Πατριαρχείου και της ελληνικής κυβέρνησης. Η παλιννόστηση έγινε τμηματικά, με τη μέριμνα του Υπουργείου Περιθάλψεως, και επιτράπηκε αρχικά να επιστρέψουν οι ευπορότεροι και οι πρόσφυγες οι προερχόμενοι από ορισμένες μόνο περιοχές της Δυτικής Μικράς Ασίας. Οι περισσότεροι επέστρεψαν στις εστίες τους μετά την απόβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη, το Μάιο του 1919. Μέχρι το τέλος του 1920 η πλειονότητα των προσφύγων είχε επιστρέψει στη Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη.

Οι συνθήκες που βρήκαν στην πατρίδα τους ήταν άσχημες, καθώς πολλά σπίτια, εκκλησίες και σχολεία είχαν μερικώς ή εντελώς καταστραφεί. Επίσης, σε κάποιες περιοχές, σε σπίτια Ελλήνων είχαν εγκατασταθεί Μουσουλμάνοι πρόσφυγες από τις βαλκανικές χώρες. Στα πλαίσια της Ύπατης Αρμοστείας Σμύρνης ιδρύθηκε η «Υπηρεσία Παλιννοστήσεως και Περιθάλψεως», η οποία βοηθούσε όσους επέστρεφαν να αποκατασταθούν στα σπίτια τους και τις ασχολίες τους. Οι ειρηνικές όμως μέρες δεν κράτησαν πολύ. Λίγους μήνες αργότερα, τον Αύγουστο του 1922, θα έπαιρναν πάλι το δρόμο της προσφυγιάς.

B2.

Την αστική αποκατάσταση των προσφύγων που έφτασαν στην Ελλάδα μετά τη Μικρασιατική καταστροφή του 1922 ανέλαβε περισσότερο το κράτος και λιγότερο η ΕΑΠ, η οποία πρόσφερε οικονομική βοήθεια σε περιορισμένο αριθμό επιχειρήσεων, οικοτεχνικών και βιοτεχνικών δραστηριοτήτων (όπως η ταπητουργία). Σε αντίθεση με την αγροτική αποκατάσταση, η αστική περιλάμβανε μόνο στέγαση και όχι πρόνοια για εύρεση εργασίας. Η αστική στέγαση συνάντησε περισσότερα εμπόδια από την αγροτική. Ο αριθμός των προσφύγων ήταν μεγάλος, τα ανταλλάξιμα (μουσουλμανικά) σπίτια στις πόλεις ήταν λίγα και τα οικιστικά προγράμματα του κράτους καθυστερούσαν, λόγω των πολιτικών ανωμαλιών και της κακής οικονομικής κατάστασης κατά τις δεκαετίες του 1920 και του 1930. Πρόβλημα επίσης αποτελούσε η περιπλάνηση των αστών προσφύγων από πόλη σε πόλη για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα. Οι περισσότεροι πρόσφυγες στις πόλεις τα πρώτα χρόνια εργάζονταν περιστασιακά, είτε κάνοντας «μεροκάματα» στις οικοδομές, σε

εργοστάσια και βιοτεχνίες, είτε ως πλανόδιοι μικροπωλητές και μικροκαταστηματάρχες.

Άλλοι δούλεψαν ως ναυτεργάτες και εργάτες σε δημόσια έργα στις πόλεις ή στην ύπαιθρο (αρδευτικά και αποστραγγιστικά έργα, διάνοιξη δρόμων, κατασκευή ή επέκταση λιμανιών

Γ1.

[Μέσα σε συνθήκες κυβερνητικής αστάθειας και εμφυλίου πολέμου, η Εθνοσυνέλευση του 1862 χρειάστηκε δύο ολόκληρα χρόνια για να φτάσει στην ψήφιση του συντάγματος του 1864. Ως πολίτευμα ορίστηκε η βασιλευομένη δημοκρατία αντί της μέχρι τότε συνταγματικής μοναρχίας.]

- α. Παρά την έντονη αντίδραση του βασιλιά Γεωργίου Α', η Εθνοσυνέλευση επέβαλε την αρχή να προέρχεται η κυβέρνηση από την κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Αυτό που δεν ορίστηκε με σαφήνεια, διότι θεωρήθηκε αυτονόητο, ήταν ότι ο βασιλιάς όφειλε να δώσει την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης σε βουλευτή του κόμματος που είχε την εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας της Βουλής. Ο Γεώργιος εκμεταλλεύτηκε αυτήν την ασάφεια, για να διορίζει κυβερνήσεις της αρεσκείας του. Σύμφωνα με το Ν. Μαρωνίτη («Η εποχή του Γεωργίου Α'. Πολιτική ανανέωση και αλυτρωτισμός») στις 29 Ιουνίου του 1874 -λίγες μέρες μετά την οργιώδη νοθεία στις εκλογές- δημοσιεύεται το πολύκροτο άρθρο «Τις πταίει,» στην εφημερίδα Καιροί που αποτελεί το «πολιτικό Κατηγορώ» του Χαριλάου Τρικούπη. Σύμφωνα με τον Τρικούπη η αποκλειστική ευθύνη για την πολύχρονη πολιτική κρίση που ταλανίζει τον τόπο ανήκει στο θρόνο στον οποίο συγκεντρώθηκε όλη η πολιτική εξουσία λόγω της διαστροφής των συνταγματικών θεσμών («το στοιχείον εις το οποίον διά της διαστροφής των συνταγματικών ημών θεσμών συνεκεντρώθη ολόκληρος η εξουσία»). Ο Μεσολογγίτης πολιτικός δεν θεωρεί υπεύθυνους το λαό και τα πολιτικά κόμματα και επισημαίνει ότι το έθνος βρίσκεται μπροστά στο δίλημμα «της υποταγής εις την αυθαιρεσίαν ή της επανάστασεως». Επιπλέον, τονίζει ότι οι πολιτικοί επιδεικνύουν την ανικανότητά τους στην αντιμετώπιση του αυταρχισμού του στέμματος ή συνηγορούν και τον υποθάλλουν. Συμπεραίνει τέλος, ότι η μόνη «θεραπεία της νόσου» είναι ο σχηματισμός κυβερνήσεων πλειοψηφίας και ο δικομματισμός. Μόνο έτσι θα αποφευχθεί το λανθασμένο και επικίνδυνο κατά την άποψή του ενδεχόμενο της επανάστασης.
- β. Η μόνη λύση στο πρόβλημα της πολιτικής αστάθειας -που προκλήθηκε λόγω της συνταγματικής ασάφειας στον διορισμό των κυβερνήσεων μετά το 1864- ήταν η συγκρότηση δύο μεγάλων κομμάτων εξουσίας, σύμφωνα με το πρότυπο της Αγγλίας και προτάθηκε από τον νέο πολιτικό Χαρίλαο Τρικούπη, στο άρθρο «Τις πταίει» -μόνη «θεραπεία της νόσου» είναι ο σχηματισμός κυβερνήσεων πλειοψηφίας και ο δικομματισμός. Για να καταστεί αυτό δυνατόν, έπρεπε ο βασιλιάς να αναθέτει την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης μόνο σε πολιτικό ο

οποίος σαφώς είχε τη «δεδηλωμένη» εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας των βουλευτών. Αυτό θα στερούσε από τα κόμματα μειοψηφίας τη δυνατότητα να σχηματίζουν κυβέρνηση, θα τα ωθούσε σε συνένωση με τα μεγάλα και θα είχε ως αποτέλεσμα σταθερότερες κυβερνήσεις πλειοψηφίας. Ο βασιλιάς, υπό την πίεση της αντιπολίτευσης και του επαναστατικού αναβρασμού του λαού, υιοθέτησε τελικά την άποψη του Τρικούπη, και ψηφίστηκε η αρχή της δεδηλωμένης το 1875 η οποία αποτελεί τομή στην πολιτική ιστορία της χώρας, καθώς οδήγησε σε μεταβολή του πολιτικού τοπίου. Στον βασιλικό λόγο του στη Βουλή, 11 Αυγούστου 1875, ο Βασιλιάς Γεώργιος αναφέρεται στο σεβασμό και την αναγνώριση των θεμελιωδών συνταγματικών δικαιωμάτων του λαού και αποδέχεται και δημόσια την αλλαγή του πολιτικού σκηνικού. Συγκεκριμένα τονίζει το σεβασμό που επέδειξε στο εκλογικό δικαίωμα του λαού διαβεβαιώνοντας ότι θα αναγνωρίσει τα προνόμια των εκλεγμένων βουλευτών που απορρέουν από το Σύνταγμα. Δεσμεύεται ότι στο εξής θα αναθέτει την εντολή του σχηματισμού κυβέρνησης μόνο σε πολιτικό που διαθέτει τη δεδηλωμένη εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας της Βουλής καθώς τη θεωρεί αναγκαία για την ομαλή λειτουργία του πολιτεύματος.

Λίγα χρόνια αργότερα, το 1884, τα δύο μεγάλα κόμματα, του Τρικούπη και του Δηλιγιάννη, έλεγχαν το 92,2% των εδρών στο Κοινοβούλιο. Το κοινοβουλευτικό σύστημα και ο δικομματισμός θεμελιώθηκαν.

Δ1.

[Οι εθνικές γαίες, οι ακίνητες, κτηματικές ιδιοκτησίες των Οθωμανών που περιήλθαν στην κυριότητα του ελληνικού κράτους «επαναστατικό δικαίω», κατά τη γενική επιθυμία, έπρεπε να διανεμηθούν. Η διανομή τους όμως, συναντούσε πολλά προβλήματα στην πράξη. Η αντιμετώπισή τους έγινε με νομοθετικές ρυθμίσεις του 1870-1871 και του 1917]

- α. Η οριστική αντιμετώπιση του προβλήματος έγινε με νομοθετικές ρυθμίσεις κατά την περίοδο 1870-1871. Στόχος των νομοθετημάτων ήταν να εξασφαλιστούν κατά προτεραιότητα οι ακτήμονες χωρικοί, με την παροχή γης, απαραίτητης για την επιβίωσή τους. Ταυτόχρονα, το κράτος προσπαθούσε να εξασφαλίσει, μέσα από τη διαδικασία της εκποίησης, τα μεγαλύτερα δυνατά έσοδα, που θα έδιναν μια ανάσα στο διαρκές δημοσιονομικό αδιέξοδο. Οι στόχοι ήταν αντιφατικοί και στην πραγματικότητα μόνο ο πρώτος επιτεύχθηκε σε ικανοποιητικό βαθμό. Σύμφωνα με τις σχετικές νομοθετικές ρυθμίσεις, οι δικαιούχοι αγρότες μπορούσαν να αγοράσουν όση γη ήθελαν, με ανώτατο όριο τα 80 στρέμματα για ξηρικά εδάφη και τα 40 στρέμματα για αρδευόμενα. Πρέπει να επισημανθεί ότι για τις περιοχές που χαρακτηρίζονταν ως φυτείες, ελαιόδεντρα και αμπέλια, ο μέσος όρος έκτασης των ιδιοκτησιών ήταν σαφώς μικρότερος εκείνων που προορίζονταν για καλλιέργεια δημητριακών.

Ο Θ. Καλαφάτης στο έργο του «Η αγροτική οικονομία. Όψεις της αγροτικής ανάπτυξης» αναφερόμενος στους λόγους που ώθησαν την κυβέρνηση Κουμουνδούρου στην θεσμική μεταβολή του 1871 αναλύει ταυτόχρονα και τη στοχοθεσία της. Συγκεκριμένα, επιχειρείται η αύξηση των κρατικών εσόδων από τα ποσά της εξαγοράς καθώς επίσης και των τραπεζικών και των εμπορικών ομάδων καθώς ενισχύονται οι φυτείες και ο μικρός ή μεσαίος οικογενειακός κλήρος. «Με την επέκταση των εξαγωγών του αγροτικού προϊόντος των φυτειών, οι εμπορικές ομάδες θα δουν μια ταχεία ανάπτυξή τους, ενώ ταυτόχρονα θα ενισχυθεί ο ρόλος τους στη δανειοδότηση των τρεχουσών αναγκών των νέων τώρα μικροπαραγωγών. Με την παραχώρηση της δημόσιας γης, το κράτος θα στερηθεί το 25% της ακαθάριστης παραγωγής, αλλά θα αποκτήσει νέες πηγές εσόδων, τους φόρους και τους δασμούς, που θα επιβληθούν στο αυξημένο τώρα αγροτικό προϊόν των φυτειών, καθώς θα έχουμε μια επέκταση της επιχειρηματικής δραστηριότητας και αύξηση της παραγωγής».

Επιπρόσθετα, στο Α κείμενο, αναφέρεται ότι η προικοδότηση των ακτημόνων με μικρά τεμάχια γης, «λαχίδια», αποσκοπούσε στην αποφυγή κοινωνικών εντάσεων που προκαλούνταν από τις καταπατήσεις των εθνικών και εκκλησιαστικών γαιών. Οι νομοθετικές ρυθμίσεις του 1870-71 εντάσσονται στη συνολική προσπάθεια του Α. Κουμουνδούρου για την ανάπτυξη της γεωργίας και την προώθηση της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα.

Στα ταραγμένα χρόνια του Α' Παγκοσμίου πολέμου και του «εθνικού διχασμού» έγινε το αποφασιστικό βήμα προς την ολοκλήρωση της αγροτικής μεταρρύθμισης. Το 1917 η κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη αποφάσισε την ολοκλήρωση της μεταρρύθμισης. Ο στόχος ήταν διπλός: αφενός η στήριξη και ο πολλαπλασιασμός των ελληνικών ιδιοκτησιών γης στις νεοαποκτηθείσες περιοχές και αφετέρου η αποκατάσταση των προσφύγων και η πρόληψη κοινωνικών εντάσεων στον αγροτικό χώρο.

Στο Β παράθεμα του Σ. Δ. Πετμεζά, «Αγροτική οικονομία. Τα όρια του μοντέλου αγροτικής ανάπτυξης του 19ου αιώνα», τονίζεται ότι πρόθεση των Φιλελευθέρων αφενός ήταν η ενίσχυση του εθνικού φρονήματος των χωρικών που αποτελούσαν βασική πηγή οπλιτών στους επερχόμενους πολέμους και αφετέρου η προσέλκυση των χριστιανικών πληθυσμών της Βόρειας Ελλάδας. Το πρόγραμμα της μεταρρύθμισης είχε θετική έκβαση και προς τις δύο κατευθύνσεις. Και ενώ η διαδικασία απαλλοτρίωσης των μεγαλοϊδιοκτησιών αρχικά προβλεπόταν να γίνει εκουσίως και με ρυθμούς αργούς και με προγράμματα χρηματοδότησης των ακτημόνων αγοραστών, εντέλει -λόγω των συγκρούσεων και του Διχασμού- υιοθετήθηκε ένα πιο ριζοσπαστικό πρόγραμμα υποχρεωτικής απαλλοτρίωσης από την Κυβέρνηση Βενιζέλου στην Θεσσαλονίκη.

β. Όσον αφορά την υλοποίηση των νομοθετικών ρυθμίσεων:

Από το 1870 ως το 1911 διανεμήθηκαν 2.650.000 στρέμματα με 370.000 παραχωρητήρια, πράγμα που δείχνει ότι οι φιλοδοξίες ή οι δυνατότητες των αγροτών για απόκτηση καλλιεργήσιμης έκτασης ήταν περιορισμένες αλλά και ο πολυτεμαχισμός της γης ήδη μεγάλος.

Επρόκειτο όμως για σημαντική διανομή καλλιεργήσιμων γαιών, ιδιαίτερα αν συγκριθεί με τα 600.000 στρέμματα εθνικών γαιών που είχαν διανεμηθεί τα προηγούμενα χρόνια, από το 1833 μέχρι το 1870. Ωστόσο, μόνο το 50% περίπου του αντιτίμου των παραχωρούμενων γαιών πληρώθηκε τελικά στο κράτος από τους αγοραστές της εθνικής αυτής ιδιοκτησίας.

Με βάση τα νομοθετήματα του 1917 η απαλλοτρίωση των μεγάλων αγροτικών ιδιοκτησιών έγινε δυνατή στα αμέσως μετά τον πόλεμο χρόνια, όταν η ανάγκη αποκατάστασης των προσφύγων βρέθηκε στο επίκεντρο του κρατικού ενδιαφέροντος. Η αναδιανομή που έγινε έφτασε στο 85% των καλλιεργήσιμων εκτάσεων στη Μακεδονία και στο 68% στη Θεσσαλία. Στο σύνολο της καλλιεργήσιμης γης της χώρας το ποσοστό αυτό ανήλθε σε 40%.

Σύμφωνα με το Γ παράθεμα (Α. Φραγκιάδης, *Ελληνική οικονομία 19ος - 20ός αιώνας. Από τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση της Ευρώπης*) με τα νομοθετήματα του 1917 προκρίθηκε στη Βόρειο Ελλάδα το νοτιοελλαδικό πρότυπο που στηριζόταν στη μικρή ιδιοκτησία και την οικογενειακή αγροτική εκμετάλλευση. Πρότυπο επιτυχημένο κυρίως πολιτικά αφού είχε συμβάλει στην σταθεροποίηση της κρατικής εξουσίας και του πολιτεύματος. Για να νομιμοποιήσει την κυριαρχία του στη Βόρειο Ελλάδα το Ελληνικό Κράτος χρησιμοποίησε το κύριο όπλο που διέθετε και αυτό ήταν η διανομή γης. Η αγροτική μεταρρύθμιση άρχισε τελικά να υλοποιείται από το 1923 και ύστερα [...]. Η γη που διανεμήθηκε από το κράτος ανήκε σε Τούρκους και Βούλγαρους που είχαν αποχωρήσει, στο πλαίσιο της ανταλλαγής των πληθυσμών, αλλά και σε έλληνες μεγαλογαιοκτήμονες.

Μετά από λίγα χρόνια, κάτω από την πίεση του προσφυγικού προβλήματος, η αγροτική μεταρρύθμιση ολοκληρώθηκε και οδήγησε την αγροτική οικονομία της χώρας σε καθεστώς μικροϊδιοκτησίας. Με τη σειρά της η νέα κατάσταση δημιούργησε νέα προβλήματα. Οι μικροκαλλιεργητές δυσκολεύονταν να εμπορευματοποιήσουν την παραγωγή τους και έπεφταν συχνά θύματα των εμπόρων. Για να αντιμετωπιστεί αυτή η κατάσταση προωθήθηκε η ίδρυση της Αγροτικής Τράπεζας, κρατικών οργανισμών παρέμβασης και παραγωγικών συνεταιρισμών. Το αγροτικό ζήτημα απέκτησε έτσι νέο περιεχόμενο, χωρίς να προκαλέσει τις εντάσεις που γνώρισαν άλλα κράτη της Ευρώπης (Ισπανία, Βουλγαρία, Ρουμανία κ.λπ.).